

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 351.82:330.342.146:330.34.014-026.23
DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.38-3>

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AS A DETERMINANT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT: ASPECT OF PUBLIC ADMINISTRATION

Вербицька А.В.

кандидат наук з державного управління,
завідувач кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики,
Національний університет «Чернігівська політехніка»

Verbytska Anna

Chernihiv Polytechnic National University

У статті проаналізовано аналіз досвіду країн Європейського Союзу щодо особливостей у підходах залучення стейкхолдерів до формування та реалізації політик з впровадження ЦСР. Визначено чотири типи механізмів участі зацікавлених сторін у прийнятті рішень у сфері сталого розвитку: публічні консультації; розширений процес участі, такий як форум; участь через спеціалізований орган, створений як незалежна рада зі сталого розвитку; додаткові механізми участі зацікавлених сторін такі як пряма участь у Політичному форумі високого рівня. Узагальнено виклики та бар'єри, які заважають досягненню ЦСР через призму державного стратегічного планування. Наведені рекомендації щодо імплементації ЦСР у державну політику України. Окреслено механізми взаємодії бізнесу з територіальною громадою задля досягнення ЦСР.

Ключові слова: цілі сталого розвитку, сталий розвиток, соціальна відповідальність бізнесу, корпоративна соціальна відповідальність, соціальне підприємництво, соціальні інвестиції, механізми державного управління, партисипація, участь стейкхолдерів.

On the way to achieving sustainable development in Ukraine, the influence of the business sector must be increased. The state should monitor the needs of the private sector and increase business involvement in achieving the Sustainable Development Goals (SDGs). It is necessary to unite efforts and involve stakeholders (government, business, education, community) with a common vision of the vector to which Ukraine is heading in the context of achieving the SDGs. Modern challenges require not only solutions from the government and local self-government, but also a deep understanding of the potential of intersectoral interaction. The article analyzes the experience of the countries of the European Union with regard to the peculiarities of the approaches to the involvement of stakeholders in the formation and implementation of policies on the implementation of the SDGs. Four types of mechanisms for the participation of interested parties in decision-making in the field of sustainable development are defined: through public consultations; through an extended participatory process such as a forum; through a specialized body established as an independent sustainable development council; through additional stakeholder engagement mechanisms such as direct participation in the High Level Political Forum. The challenges and barriers that prevent the achievement of the SDGs through the prism of state strategic planning are summarized. Recommendations regarding the implementation of the CSR into the state policy of Ukraine are presented. The mechanisms of interaction between business and the territorial community in order to achieve the SDGs are outlined. Social entrepreneurship is described as an effective way of business interaction with the community to achieve sustainable development. By solving social problems in innovative ways using a combination of social and economic resources, social entrepreneurship contributes to meeting the demand for social goods and acts as a tool for the integration of vulnerable population groups into society.

Key words: sustainable development goals, sustainable development, social responsibility of business, corporate social responsibility, social entrepreneurship, social investments, public administration mechanisms, participation, stakeholder participation.

Постановка проблеми. Економічне зростання є важливим, проте не єдиним компонентом для сталого розвитку. Такі фактори як фокус економіки на вичерпних ресурсах, фактор диверсифікації економіки впливають на можливості досягнення економічного зростання. В сучасних умовах підхід до розбудови економіки країни навколо доступу до природних ресурсів не буде дієвим, натомість варто орієнтувати економічні вектори на розвиток людських ресурсів, розбудову суспільної спроможності. Сфера освіти так само має реагувати на зміни та долати розрив у необхідних навичках для сьогодення. На шляху до досягнення сталого розвитку в Україні має посилюватися вплив бізнес-сектора. У свою чергу держава має розуміти потреби приватного сектору та підвищити залученість бізнесу у досягненні Цілей сталого розвитку (ЦСР). Відтак, необхідним є об'єднання зусиль та залучення стейкхолдерів (уряд, бізнес, освіта, громада) зі спільним баченням вектору, до якого прямує Україна у контексті досягнення ЦСР. Сучасні виклики вимагають не лише рішень від уряду та місцевого самоврядування, а й глибокого розуміння потенціалу міжсекторальної взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція сталого розвитку та корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) не втрачає своєї важливості та уваги серед закордонних та вітчизняних науковців та практикуючих експертів.

Закордонні наукові праці останніх років спрямовані на теоретичні та емпіричні дослідження диференціації та взаємозв'язку соціальної відповідальності, КСВ та сталого розвитку (Mosteraniuk A., Nasr E., Awwad R. I., Hamdan S., Aljuhmani H.Y., Sheehy B., Farneti F., ElAlfy A., Palaschuk N., El-Bassiouny D., Wilson J., Weber O.) [1-3].

Практики КСВ як предмет досліджень, що розширюють теоретичне підґрунтя концепції через призму міждисциплінарності висвітлені в працях Phillips R., Schrempf-Stirling J., Stutz C., Herrera J., de las Heras-Rosas C. [4; 5].

Питання інтеграції практик КСВ та сталого розвитку у бізнес-стратегії, задля досягнення ЦСР та отримання конкурентних переваг розкриті у дослідженнях Diez-Sañamero B., Bishara T., Otegi-Olaso J. R., Minguez R., Fernández J. M., Liakh O., Spigarelli F. [6; 7].

Взаємозв'язок між КСВ та практиками сталого розвитку як інструментами вирішення соціальних та екологічних проблем обґрунтовано в працях Das J. K., Taneja S., Arora N. Sánchez-Hernández M. I., Vázquez-Burguete J. L., García-Miguélez M. P., Lanero-Carrizo A. [8; 9].

Дослідження вітчизняних науковців присвячені імплементації досвіду ЄС у впровадженні принципів сталого розвитку (Дерій Ж., Зосименко Т., Шадуро-Никипорець Н.) [10]; ролі

громад та соціальної згуртованості у досягненні сталого розвитку (Сила Т. І.) [11]; державному регулюванню сталого розвитку сільських територій (Пінчук А.) [12]; освітньому вектору у досягненні ЦСР (Мелеганич Г., Ревко А., Нагорна Н.) [13–15].

Роль соціальної відповідальності та основні засади її розвитку в Україні досліджувала Лункіна Т. [16]; теоретичні аспекти сталого розвитку, зокрема екологічної та соціальної відповідальності бізнесу досліджували Смачило В., Халіна В. [17]; питання корпоративної культури як складової соціальної відповідальності бізнесу вивчали Біла І., Насікан Н. [18]; міжнародний досвід соціальної відповідальності бізнесу та сталого економічного розвитку досліджували Кицюк І., Павліха Н. [19].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи останні дослідження, констатуємо, що інтерес українських науковців до питань сталого розвитку та соціальної відповідальності зростає, разом із вивченням взаємозв'язку між сталим розвитком, соціальною відповідальністю бізнесу та державним управлінням не розглядається в працях дослідників, відтак потребує аналізу.

Метою статті є аналіз досвіду країн ЄС щодо особливостей у підходах залучення стейкхолдерів до формування та реалізації політик з впровадження ЦСР; узагальнення викликів та бар'єрів, які заважають досягненню ЦСР через призму державного стратегічного планування, та рекомендацій щодо імплементації ЦСР у державну політику України; визначення механізмів взаємодії бізнесу з територіальною громадою задля досягнення ЦСР.

Виклад основного матеріалу. Участь стейкхолдерів у формуванні та реалізації політик у галузі сталого розвитку є невід'ємною частиною реалізації Порядку денного до 2030 року [20]. Принцип «не залишити нікого осторонь» («leaving no one behind») часто обговорюється саме у міжнародному вимірі ЦСР, але застосування принципу є важливим і в національному контексті [21]. У національному аспекті, вищезгаданий принцип може застосовуватись до різних заходів, таких як, публічні консультації щодо стратегії, залучення експертів до процесу прийняття рішень або до складу управлінських органів, публічні форуми за участі організацій громадянського суспільства, приватного сектору тощо [22].

Партисипація у напрямку досягнення ЦСР створює відчуття власності у цьому процесі для всіх залучених сторін. Ключовий результат партисипації полягає у взаємозв'язку між процесом координації політики та її результатами внаслідок відчуття спільної відповідальності. Взаємодія зацікавлених сторін та недержавних суб'єктів з урядовою політикою за допомогою партисипації може бути шляхом забезпечення

узгодженості цілей політики та фасилітації змістовних партнерств, до яких входять різноманітні стейкхолдери.

Розглянемо досвід країн ЄС у залученні стейкхолдерів до формування та реалізації політик з досягнення ЦСР. Проведений аналіз базувався на підході «сходи стейкхолдерів» («stakeholder staircase»), згідно з яким різні типи заходів співвідносяться з різними рівнями залучення стейкхолдерів [22]. Рис. 1 демонструє різні залученості стейкхолдерів до активностей у контексті досягнення ЦСР у країнах ЄС. Визначення ступеня інституціоналізації участі стейкхолдерів у досягненні ЦСР була здійснена на підставі даних з профілів країн [23]. Відповідно чим вищий ступінь залучення, тим вищий рейтинг, до якого віднесені країни.

Країни, що проводять лише публічні консультації, віднесені до базового рівня; країни, у яких регулярно проводяться публічні обговорення, наявний координаційний механізм діалогу стейкхолдерів у форматі форуму або в іншому форматі – віднесені до основного рівня; країни з інституціоналізованим механізмом для участі стейкхолдерів (створена установа або механізм за участі зацікавлених сторін, наприклад рада сталого розвитку) – віднесені до системного рівня; країни, які крім вище зазначених заходів, роблять ще додаткові кроки, такі як пряма участь організацій громадянського суспільства у Політичному форумі високого рівня зі сталого розвитку (High-level Political Forum on

Sustainable Development) – віднесені до додаткового рівня.

Розглянемо механізми участі зацікавлених сторін у досягненні ЦСР, які можна віднести до кращих практик.

Досвід Німеччини демонструє комплекс різних видів механізмів участі стейкхолдерів. Різні моделі консультацій щодо стратегій сталого розвитку за участі експертів, відкриті консультації та діалоги забезпечують участь широкої громадськості у вирішенні питань щодо ЦСР. Форум зі сталості існує з 2017 року, що є додатковим заходом у діяльності Німецької ради зі сталого розвитку, що залучає експертів до участі у врядуванні. Діалогова Група також була створена для взаємодії між недержавними суб'єктами з державними органами. Створено також платформу для залучення представників науки та досліджень. Після перегляду національної стратегії зі сталого розвитку у 2017 році запроваджені Регіональні хаби зі стратегій сталого розвитку [23; 24].

Характерною рисою врядування у Фінляндії є підхід «знизу-догори» та механізми незалежної участі. Фінська національна комісія зі сталого розвитку є органом, що існує більше 25 років, до складу якого входять різні зацікавлені сторони: представники громадянського суспільства, промисловості, бізнесу, ринку праці, освітніх інституцій, уряду, парламенту, міністерств та локальних і регіональних організацій. Отже, характерними рисами фінського

Рис. 1. Рівні залученості стейкхолдерів до досягнення ЦСР у країнах ЄС

Джерело: розроблено за даними [23; 24]

досвіду щодо залучення стейкхолдерів до ЦСР є різноманітність та довготривалість, фокус на участь молоді, розвиток співробітництва та наукові дослідження.

У Чехії Урядова рада сталого розвитку є координаційним механізмом участі стейкхолдерів у вирішенні питань щодо ЦСР. Рада має вісім тематичних комітетів, через які беруть участь зацікавлені сторони. Зі стратегічних питань у сфері сталого розвитку проводяться публічні консультації. Участь стейкхолдерів також здійснюється за підходом «знизу-догори» через онлайн-платформу.

На підставі досвіду країн ЄС визначимо рекомендації щодо імплементації Цілей сталого розвитку у державну політику України. Проте спершу треба визначити виклики та бар'єри, які заважають досягненню ЦСР через призму державного стратегічного планування.

Основними викликами у контексті державного управління, що обмежують досягнення ЦСР є:

1. Недостатній рівень механізмів аналізу, моніторингу та оцінки державної політики щодо її впливу на досягнення ЦСР.

2. Недостатнє залучення стейкхолдерів (громадськості, бізнесу, науковців та донорів) до процесів визначення пріоритетів та найбільш суттєвих питань, що потребують нагального вирішення.

3. Відсутність інституційного механізму інкорпорації ЦСР в державну політику.

Відтак, для успішної імплементації ЦСР в державну політику необхідно:

– Підвищення інституційної спроможності органів державної влади та органів місцевого самоврядування до імплементації ЦСР.

– Фінансове забезпечення процесу імплементації шляхом включення ЦСР у процес середньострокового бюджетного і фінансового планування.

– Підвищення рівня обізнаності та поінформованості суспільства відносно змісту ЦСР та завдань з їх виконання.

– Створення єдиного координаційного механізму грантової допомоги з визначення ЦСР як основи для планування напрямів реалізації проєктів та програм.

– Підвищення кваліфікації державних службовців і працівників органів місцевого самоврядування щодо впровадження сучасних управлінських практик по досягненню ЦСР на підставі досвіду країн ЄС.

Як до війни, так і в умовах війни, завданням для України є поєднання сталого економічного зростання та трансформації суспільства на засадах сталого розвитку як джерела фінансових ресурсів і розвитку людського капіталу для вирішення нагальних гуманітарних та соціальних викликів.

Погоджуємося із закордонними дослідниками, які вважають що в аспекті корпоративної

соціальної відповідальності державні органи мають взаємодіяти з бізнесом та відігравати роль моніторингу за стандартами нефінансової звітності, щоб гарантувати точність і достовірність інформації, яка передається бізнесом до громадськості [2].

Розвиток приватного сектору, інвестиції та інновації є ключовими факторами, що сприяють продуктивності, інклюзивному економічному зростанню та створенню робочих місць [20]. Бізнес генерує різноманітні нестандартні рішення для подолання складних проблем сталого розвитку через створення робочих місць, забезпечення доступу до якісних товарів та послуг, а також сприяння розвитку інновацій. Однак, важливою є збалансованість між зростанням приватного сектору та збереженням природних ресурсів та дотриманням принципів сталого розвитку.

Існують декілька способів, за якими бізнес може взаємодіяти з громадою. Ці способи включають благодійність, надання послуг «pro bono», корпоративну соціальну відповідальність, соціальне підприємництво та інвестиції впливу. Благодійність є одним з найпоширеніших способів, за яким приватний сектор в Україні бере участь у розвитку громад. Бізнес надає матеріальну та грошову допомогу, а також інші ресурси для громади, допомагаючи вирішувати місцеві проблеми. Послуги «pro bono» надаються добровільно та безоплатно для користі громади, зокрема для людей, які не можуть оплатити ці послуги. На засадах корпоративної соціальної відповідальності компанії включають соціальні та екологічні питання у свою комерційну діяльність та співпрацюють із зацікавленими сторонами.

Імпакт-інвестування – це інвестування коштів з метою створення конкретного соціального або екологічного впливу разом із отриманням фінансової віддачі. Основні відмінності імпакт-інвестування від інших видів інвестування полягають у тому, що імпакт-інвестори прагнуть не лише отримати фінансовий прибуток, але й докласти зусиль для позитивного впливу на суспільство та навколишнє середовище. Крім того, для вимірювання ефективності та звітування про соціальний чи екологічний вплив імпакт-інвестори використовують стандартизовані показники [25].

Соціальне підприємництво поєднує комерційні, соціальні та екологічні цілі. Соціальні підприємці працюють над розв'язанням соціальних та екологічних проблем у громадах, фокусуючись на досягненні соціального ефекту за рахунок прибутків від бізнес-діяльності [15].

Рішення, створені соціальними підприємцями для підтримки соціально вразливих груп, в довгостроковій перспективі перетворюються на користь для всього суспільства. Соціальне підприємництво ґрунтується на пріоритеті створення загального добра над комерційним

прибутком та активно використовує соціальні та економічні інновації у своїй діяльності, що сприяє задоволенню соціальних потреб [25].

Соціальні підприємства спрямовані на вирішення актуальних проблем у суспільстві, які можуть бути проігноровані звичайним бізнесом або не отримати достатнього фінансування від держави. Україна в умовах війни стикається з важливим завданням інтеграції ветеранів та внутрішньо переміщених осіб, і соціальні підприємства можуть відігравати важливу роль у цьому процесі [26].

Висновки. Досвід країн ЄС свідчить про наявність механізмів для участі стейкхолдерів в управлінні та реалізації політик щодо досягнення ЦСР. Визначено чотири типи механізмів участі зацікавлених сторін у прийнятті рішень у сфері сталого розвитку: через публічні

консультації; через розширений процес участі, такий як форум; через спеціалізований орган, створений як незалежна рада зі сталого розвитку; через додаткові механізми участі зацікавлених сторін такі як пряма участь у Політичному форумі високого рівня.

Дієвим способом взаємодії бізнесу з громадою задля досягнення сталого розвитку є соціальне підприємництво. Соціальне підприємництво розширює економічний обіг та сприяє зростанню загальної економічної ефективності. Шляхом вирішення соціальних проблем інноваційними способами за допомогою поєднання соціальних та економічних ресурсів, соціальне підприємництво сприяє задоволенню попиту на соціальні блага та виступає інструментом інтеграції вразливих груп населення у суспільство.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Mostepaniuk A., Nasr E., Awwad R.I., Hamdan S., Aljuhmani H.Y. Managing a Relationship between Corporate Social Responsibility and Sustainability: A Systematic Review. *Sustainability*. 2022. Vol. 14, DOI: <https://doi.org/10.3390/su141811203>.
2. Sheehy B., Farneti F. Corporate Social Responsibility, Sustainability, Sustainable Development and Corporate Sustainability: What Is the Difference, and Does It Matter? *Sustainability*. 2021. Vol. 13. DOI: <https://doi.org/10.3390/su13115965>.
3. ElAlfy A., Palaschuk N., El-Bassiouny D., Wilson J., Weber, O. Scoping the Evolution of Corporate Social Responsibility (CSR). Research in the Sustainable Development Goals (SDGs) Era. *Sustainability*. 2020, Vol. 12. DOI: <https://doi.org/10.3390/su12145544>.
4. Phillips R., Schrepf-Stirling J., Stutz C. The Past, History, and Corporate Social Responsibility. *J. Bus. Ethics*. 2020. Vol. 166. Pp. 203–213.
5. Herrera J., de las Heras-Rosas C. Corporate Social Responsibility and Human Resource Management: Towards Sustainable Business Organizations. *Sustainability*. 2020. Vol.12.
6. Diez-Cañamero B., Bishara T., Otegi-Olaso J. R., Minguez R., Fernández J. M. Measurement of Corporate Social Responsibility: A Review of Corporate Sustainability Indexes, Rankings and Ratings. *Sustainability*. 2020. Vol. 12.
7. Liakh O., Spigarelli F. Managing Corporate Sustainability and Responsibility Efficiently: A Review of Existing Literature on Business Groups and Networks. *Sustainability*. 2020. Vol. 12.
8. Das J. K., Taneja S., Arora H. Corporate Social Responsibility and Sustainable Development: Strategies, Practices and Business Models. Taylor & Francis Group: New York, NY, USA. 2021. SBN 978-0-367-27304-0.
9. Sánchez-Hernández M. I., Vázquez-Burquete J. L., García-Miguélez M. P., Lanero-Carrizo A. Internal Corporate Social Responsibility for Sustainability. *Sustainability*, 2021. Vol. 13.
10. Дерій Ж., Зосименко Т., Шадура-Никипорець Н. Імплементация сталого розвитку як ключовий принцип галузевого співробітництва Україна – ЄС. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 4. С. 9–18.
11. Сила В. Г., Сила Т. І. Теорія і практика творення соціального капіталу громади в умовах суспільних трансформацій. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2016. № 1 (7). С. 98–106.
12. Пінчук А. О. Особливості державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні. *Науковий вісник Полісся*. 2019. № 2 (18). С. 210–216.
13. Мелеганіч Г. Освітні пріоритети в цілях сталого розвитку ООН до 2030 року: досвід України. *Міжнародний науковий вісник*. 2022. № 1–2 (25–26). С. 92–100.
14. Ревко А. М. Соціальний капітал як детермінанта розвитку громади та соціального підприємництва в умовах сучасних викликів. *Економіка та суспільство*. № 43/2022. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-61>.
15. Нагорна Н. С. Дослідження понятійного контуру соціального підприємництва у вітчизняній та зарубіжній літературі. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2022. Т. 33 (72). № 2. С. 97–103.
16. Лункіна Т. І. Основна роль і необхідність розвитку соціальної відповідальності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. № 2. С. 6–10.
17. Смачило В. В., Халіна В. Ю. Теоретичні аспекти сестейнового розвитку: екологічна та соціальна відповідальність бізнесу. *Економічний форум*. 2016. № 2. С. 77–81.

18. Біла І., Насікан Н. Корпоративна культура як складник соціальної відповідальності бізнесу. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. № 5 (16). 2018. С. 106–109.
19. Kytsyuk I., Pavlikha N. Społeczna odpowiedzialność biznesu a zrównoważony rozwój gospodarki Ukrainy na tle doświadczeń międzynarodowych. *Przedsiębiorstwo, gospodarka i społeczeństwo w kręgu zainteresowania ekonomistów*. Poznań : Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Poznaniu. 2020. С. 157–173.
20. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. 2015. URL: <https://www.undp.org>.
21. European Recovery and Resilience Mechanisms – Challenges in Systemic Approaches in Sustainable Development. ESDN. 2021. URL: <https://www.esdn.eu/publications/esdn-reports>.
22. Due Diligence Guidance for Meaningful Stakeholder Engagement in the Extractive Sector. OECD Publishing, Paris. 2017. URL: <https://doi.org/10.1787/9789264252462-en>.
23. The Sustainable Development Goals Report 2022. New York, USA: UN DESA. 2022. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2022>.
24. Niestroy I., Hege E., Dirth E. Europe's approach to implementing the Sustainable Development Goals: good practices and the way forward. Policy Department, Directorate-General for External Policies This. European Parliament. European Union. 2019. DOI: <https://doi.org/10.2861/28364>.
25. Вербицька А. Economic foundations of social entrepreneurship development: national context and foreign experience. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2022. № 2 (02). С. 33–38.
26. Нагорна Н.С., Максьюм К.В. Соціальне підприємництво як детермінанта реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей. *Габітус. Науковий журнал з соціології та психології*. 2022. № 36. С. 272–276.

REFERENCES:

1. Mostepaniuk A., Nasr E., Awwad R.I., Hamdan S., Aljuhmani H.Y (2022) Managing a Relationship between Corporate Social Responsibility and Sustainability: A Systematic Review. *Sustainability*. Vol. 14. DOI: <https://doi.org/10.3390/su141811203>.
2. Sheehy B., Farneti F. Corporate Social Responsibility, Sustainability, Sustainable Development and Corporate Sustainability: What Is the Difference, and Does It Matter? *Sustainability*. 2021. Vol. 13. DOI: <https://doi.org/10.3390/su13115965>.
3. ElAlfy A., Palaschuk N., El-Bassiouny D., Wilson J., Weber, O (2020). Scoping the Evolution of Corporate Social Responsibility (CSR). Research in the Sustainable Development Goals (SDGs) Era. *Sustainability*. Vol. 12. DOI: <https://doi.org/10.3390/su12145544>.
4. Phillips R., Schrempf-Stirling J., Stutz C. (2020) The Past, History, and Corporate Social Responsibility. *J. Bus. Ethics*. Vol. 166. P. 203–213.
5. Herrera J., de las Heras-Rosas C. (2020) Corporate Social Responsibility and Human Resource Management: Towards Sustainable Business Organizations. *Sustainability*. Vol. 12.
6. Diez-Cañamero B., Bishara T., Otegi-Olaso J.R., Minguez R., Fernández J.M. (2020) Measurement of Corporate Social Responsibility: A Review of Corporate Sustainability Indexes, Rankings and Ratings. *Sustainability*. Vol. 12.
7. Liakh O., Spigarelli F. (2020) Managing Corporate Sustainability and Responsibility Efficiently: A Review of Existing Literature on Business Groups and Networks. *Sustainability*. Vol. 12.
8. Das J.K., Taneja S., Arora H. Corporate Social Responsibility and Sustainable Development: Strategies, Practices and Business Models. Taylor & Francis Group: New York, NY, USA. 2021. SBN 978-0-367-27304-0.
9. Sánchez-Hernández M. I., Vázquez-Burquete J. L., García-Miguélez M. P., Lanero-Carrizo A. (2021) Internal Corporate Social Responsibility for Sustainability. *Sustainability*. Vol. 13.
10. Derii Zh., Zosymenko T., Shadura-Nykyropets N. (2019) Implementation of sustainable development as a key principle of sectoral cooperation between Ukraine and the EU. *Problems and prospects of economics and management*. № 4. P. 9–18.
11. Sylva V. H., Sylva T. I. (2016) Theory and practice of creating social capital of the community in the conditions of social transformations. *Problems of social work: philosophy, psychology, sociology*. № 1 (7). P. 98–106.
12. Pinchuk A. O. (2019) Peculiarities of state regulation of sustainable development of agriculture in Ukraine. *Polissya scientific bulletin*. № 2 (18). P. 210–216.
13. Malehanych H. (2022) Educational priorities for the sustainable development goals of the United Nations until 2030: the experience of Ukraine. *International Scientific Bulletin*. № 1–2 (25–26). P. 92–100.
14. Revko A. M. Social capital as a determinant of community development and social entrepreneurship in the conditions of modern challenges. *Economy and society*. № 43/2022. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-61>.
15. Nahorna N. S. (2022) Study of the conceptual outline of social entrepreneurship in domestic and foreign literature. *Scientific notes of the Tavriyskyi National University named after V.I. Vernadskyi. Series: Psychology*. T. 33 (72). № 2. P. 97–103.

16. Lunkina T. I. (2017) The main role and necessity of the development of social responsibility in Ukraine. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*. № 2. P. 6–10.
17. Smachylo B. B., Khalina V. Yu. (2016) Theoretical aspects of sustainable development: environmental and social responsibility of business. *Economic Forum*. № 2. P. 77–81.
18. Bila I., Nasikan H. (2018) Corporate culture as a component of social responsibility of business. *Eastern Europe: Economy, Business and Management*. № 5 (16). P. 106–109.
19. Kytsyuk I., Pavlikha N. (2020) Społeczna odpowiedzialność biznesu a zrównoważony rozwój gospodarki Ukrainy na tle doświadczeń międzynarodowych. *Przedsiębiorstwo, gospodarka i społeczeństwo w kręgu zainteresowania ekonomistów*. Poznań: Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Poznaniu, pp. 157–173.
20. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. (2015) URL: <https://www.undp.org>.
21. (2021) European Recovery and Resilience Mechanisms - Challenges in Systemic Approaches in Sustainable Development. ESDN. URL: <https://www.esdn.eu/publications/esdn-reports>.
22. (2017) Due Diligence Guidance for Meaningful Stakeholder Engagement in the Extractive Sector. OECD Publishing, Paris. URL: <https://doi.org/10.1787/9789264252462-en>.
23. The Sustainable Development Goals Report 2022. New York, USA: UN DESA. 2022. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2022>.
24. Niestroy I., Hege E., Dirth E. (2019) Europe's approach to implementing the Sustainable Development Goals: good practices and the way forward. Policy Department, Directorate-General for External Policies This. European Parliament. European Union. DOI: <https://doi.org/10.2861/28364>.
25. Verbytska A. (2022) Economic foundations of social entrepreneurship development: national context and foreign experience. *Digital economy and economic security*. № 2 (02). P. 33–38.
26. Nahorna N. S., Maksom K. V. (2022) Social entrepreneurship as a determinant of reintegration of military personnel, veterans of the ATO/OOS and their family members. *Habitus Scientific journal of sociology and psychology*. № 36. p. 272–276.